

SEBESTYÉN István Elemér

· doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

· sebyy@freemail.hu

SZÉKELYKIVÁNDORLÁS A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Emigrations of the Székelys in the Beginning of the 20th Century

Emigracija sekelja na početku 20. veka

A 19. század második felében az egységesítés és modernizáció nyomán jelentős, egyben a székelység számára számos negatív következménnyel is járó közigazgatási átszervezés történt. A székely birtokok örökösödési jogának eltörlése, az erdők és legelők arányosítási törvénye, a birtokok felaprózódása, az új erdőtörvény, az osztrák–magyar–román vámháború, az ipar és a vasút hiánya a demográfiai robbanással párosulva a székelység szegényebb rétegeinek eladósodásához és elszegényedéséhez vezetett. Emiatt egyre többen választották a vándorbotot, olyannyira, hogy a 20. század elejére a székelység problémája a kortársak szemében az egész nemzet problémájává vált.

Tanulmányomban megvizsgálom ezen időszak székely kivándorlásának okait, irányait és méreteit, valamint bemutatom egy udvarhelyszéki székely nagyközség, Zetelaka tipikus esetét is.

Kulcsszavak: Székelyföld, kivándorlás, külföldi munkavállalás, Udvarhely, Csík, Háromszék, vármegye, közbirtokossági erdő, Románia, Amerika

*„Argentína nékem nem szülőházam,
Nem volt benne soha egy boldog óráam,
Ha búsulok, a vörösbor vigasztal,
Spanyol kislány két dollárért betakar.
Mikor kezdtem a tengeren utazni,
Kezdek velem a hullámok táncolni,
Imádkoztam szép csendesen magamban:
Jaj, Istenem segíts székely hazámba!”*

(20. század elején keletkezett udvarhelyszéki népdal)

A 20. század elején lezajlott jelentős méretű székely kivándorlást ismerető tanulmányom jobb megértése végett mindenekelőtt érdemes megismerkedni Székelyföld térbeli és szerkezeti viszonyaival, illetve azok változásaival. A székelység a magyar nemzeten belül mindig is meghatározó erőt képviselt, a századforduló jeles történetírói, mint Jancsó Benedek, Szádeczky Kardoss Lajos vagy Barabás Endre írásaikban nem véletlenül nevezték és nevezik még ma is a magyarság legkeletibb védőbástyájának ezt a tömböt. A székelyeknek mindmáig sikerült megtartaniuk identitásukat, nem szívoúdtak fel idegen nemzettestekbe. Hazájuk a Kárpát-medence délkeleti csücskében, a Kárpátok kanyarulatában helyezkedik el. Ez a terület a jelenlegi közigazgatási beosztás szerint Hargita (a történelmi Udvarhely, Csík és Gyergyó székék) és Kovászna (Háromszék) megyék, valamint Maros (Marosszék) megye egy részét foglalja magában. Földrajzi szempontból viszonylag elszigetelt, domborzatát a Keleti-Kárpátok fenyő- és bükkerdőkkel borított belső vonulatai és előhegységei, valamint az ezek között található hegyközi medencék alkotják. Ugyanakkor innen erednek Erdély legnagyobb folyói, a tutajozásra is alkalmas Maros, Olt, Kis- és Nagy-Küküllő, Tatros és Feketeügy. De nemcsak földrajzi, hanem etnikai szempontból is elszigetelt térséget alkot, hiszen északon és keleten románokkal, délen és nyugaton pedig főleg szászokkal volt/van körülvéve.

Az Osztrák–Magyar Monarchia korában, az egységesítés és modernizáció nyomán jelentős, de egyben a székelység számára számos negatív következménnyel is járó közigazgatási átszervezésre került sor. 1876-ban felszámolták az addigi hagyományos székely közigazgatást, illetve autonómiát, és egységes megyerendszert hoztak létre. Székelyföld területe ezt követően Udvarhely, Csík, Háromszék és Maros-Torda vármegyékre koncentrálódott. Mivel Maros-Torda vármegyének csak egy része tartozott Székelyföldhöz, és területén nagyarányú románság telepedett meg, ezért jelen dolgozathoz e vármegyét kihagyva csupán a három székely vármegye (Udvarhely, Csík és Háromszék) lakosságának 20. század eleji kivándorlását vizsgálom.

A kiegyezés után Magyarországon egy addig soha nem látott gazdasági-társadalmi fejlődés vette kezdetét, de ez a folyamat nem terjedt ki az ország egészére. A periferián levő Székelyföld – ahol még a hagyományos, archaikus viszonyok uralkodtak – lakóinak megélhetése válságba került, s az elszegényedés és eladósodás miatt egyre többen választották a vándorbotot, olyannyira, hogy a 20. század elején a székelység problémája a kortársak szemében az egész nemzet problémájává vált. A nagyarányú székely kivándorlás ugyanis az erdélyi magyarság fennmaradását kérdőjelezte meg, a keleti védőbástya összeomlani látszott.

A székelyek elvándorlása, főleg Moldvába, nem újkori jelenség, hanem több évszázados múltra visszatekintő történelmi folyamat, írott emlékek alapján már a 16. század elejétől nyomon követhető. Ugyancsak történelmi források tanúsítják, hogy a 17. század végétől e kivándorlási mozgalom időnként tömegjelenséggé vált, több alkalommal pedig riadt menekülésbe csapott át: részben politikai okok (tatárok, fejedelmi hadak, kuruc szabadságharcosok, osztrák katonaság dúlása), részben természeti csapások következtében, amit a mindenkori hatalom igyekezett megakadályozni. Példa erre az a 1723-ból való főkormányszéki rendelet is, amely kimondja, hogy ahol „Moldvára menő utak és ösvények vadnak, azokra mindenütt szorgalmas vigyázások legyen minden tisztviselőnek; ha marhástól, feleségestől innét Erdélyből az szegénység által akarna menni, el ne bocsássák, hanem megtartóztassák” (VENCEL 1942: 122). A legismertebb ilyen jellegű nagyméretű kivándorlás a madéfalvi veszedelem utáni időszakra esik, de e jelenség kiváltó okaként nem hagyható figyelmen kívül a 18. és a 19. századok folyamán több alkalommal fellépő éhínség sem. Az 1848-49-es forradalom leverése után a megtorlásoktól való félelem újabb tömegeket kényszerített otthonuk elhagyására (EGYED 1968: 743), az első világháború utáni hatalomváltás pedig szintén nagyarányú elvándorlást váltott ki, jóllehet ezt követően már Magyarország irányába.

Az elvándorlást a 19. század második felétől főleg gazdasági-társadalmi okok idézték elő. Ezáltal e folyamat állandó jelleget kapott, szemben az előző korokkal, amikor a vándorlásoknak főleg politikai okai és periodikus jellege volt. A kivándorlás a 20. század elejének egyik legtöbbször vitatott problémája lett, állandó témája a sajtónak, a „szaktanácskozásoknak”, a parlamenti felszólalásoknak, alispáni jelentéseknek, sőt kongresszusok is foglalkoztak vele. A legismertebb az 1902. augusztus 28-a és 30-a között Tusnádfürdőn megrendezett „Székely kongresszus”, amelyen a székelység problémáit öt szakosztály keretében tárgyalták, ezek egyike a kivándorlási és fürdőügyi szakosztály volt (BUDAY 1902).

A KIVÁNDORLÁS OKAI

A 20. század eleji kivándorlás okainak megértéséhez vissza kell mennünk az előző évszázad közepéig. Az 1848. évi polgári forradalom törvényei ugyan kimondták a jobbágyfelszabadítást, de ez nem hozott nagy változásokat a Székelyföldön. Míg Magyarország más részein a kapitalizálódó nagybirtok és a városi tőkeerős polgárság siettetette a modernizáció ütemét, addig ebben a régióban a nagyvárosok és nagybirtokok hiánya jelentős lemaradást okozott. Székelyföldön – sajátos történelmi fejlődése miatt – nem alakult ki

a nagybirtokos réteg. 1848 után, néhány évtized alatt összeolvadtak az addigi szegényebb nemesi rendek, és egy családi gazdálkodást folytató szabad kisbirtokosi társadalmi rend jött létre. Az 1850-es évektől sorban hozott törvények gazdasági ellehetetlenülést okoztak a kisbirtokokkal rendelkező székelyeknek. 1854-ben eltörölték a székely birtok örökösödési jogát, és mivel a birtokot általában annyi részre osztották, ahány gyereke volt a családnak, a századvégen tapasztalható ugrásszerű népességyarapodással együtt a birtokok is szétforgácsolódtak, ugyanakkor megszűntek az adásvétel korlátai is.

„Porból lettünk, de fából élünk” – tartja a mondás még ma is a székelyföldi Zetelakán. A székelyek egyik legfontosabb megélhetési forrása ugyanis betelepedésük óta a közösen használt közbirtokossági erdő és legelő volt, a székely ember majdhogynem összenőtt az erdővel. Hogy mennyire fontos volt a székelyeknek az erdő, mennyire az erdőtől függött a megélhetésük, azt az alábbi, a három székely vármegye erdőterületeire vonatkozó 1874. évi kimutatásból is láthatjuk (OROSZI 1995: 41):

	Összterület km ²	Erdős terület km ²	Erdős terület %
Csík vármegye	5064	2367	46,74 %
Háromszék vármegye	3889	2039	52,43 %
Udvarhely vármegye	2938	1102	37,51 %
Összesen	11891	5508	46,32 %

1871 előtt a székely falvak közbirtokai a faluhoz tartozó erdők és legelők voltak, amelyeket magánbirtokaik nagyságától függetlenül szabadon használhattott minden tagja a közösségnek. Településenként lehettek kisebb eltérések a helyi szabályozások között, de az alapelv az volt, hogy mindenki csak saját hasznára művelheti a közbirtokot, nem nyereszkeskedhet belőle. Barabás Endre erről ekképpen ír a *Magyarság* című napilap 1901. június 25-i számában: „Kezdetben még a földművelő rész, habár egy-egy családra alig jutott 2-3 hold szántóföld, mégis megélt. Tarthatott a család 2-4 darab szarvasmarhát, pár disznót, 50-100 darab juhot – a különben nem értékesíthető közös erdőbirtokon. Kikerült így a kis szántóföldekről a kenyér és puliszkának való a család részére, az erdőből kapott fával építhetett, télen készíthetett szerszámfákat, ami egy kis aprópénzzel látta el a családot. Szarvasmarhái, disznai, juhaitartása a gazdag hegyi, erdei legelőkön nem került semmibe, de volt a családnak szükségletére elég tej, sőt a gazdasági állatokkal való állandó kereskedés folytán, egyes befektetéseihez elegendő tőkéje is” (MAGYARSÁG 1901: 2).

A hagyományos székely társadalom bomlását, a kisbirtokosi réteg elszegényedésének mélyülését csak fokozta az 1871. évi LV. törvénycikk,

az ún. arányosítási törvény. Az arányosítás azt jelentette, hogy a földbirtokosok javára birtokaik nagyságának arányában felosztották az addig a faluközösség által közösen használt erdőket, legelőket. Az arányosítási törvénnyel megszűnt a közös erdő és legelő által biztosított szociális háló. Az ezután érvénybe lépett kötelező tagosítás költségeivel tovább terheltek a székelyeket, méghozzá nem a birtok nagyságának arányában, hanem a „kepével”, az egyházi adóval egyenlően. További probléma volt, hogy a tagosítás miatt elvesztett földterületekért kárpótlásul kapott földterületek minősége gyakran gyenge volt. A hírhedt székelyföldi erdő-arányosításokat nagyon sok korrupciós ügy is jellemezte, az új jogosultak egy része a nyereszkezők közül került ki. Ahogy Oroszi Sándor is rámutat, spekuláns ügyvédek, pénzemberek, mérnökök, előjárók potom áron összevásárolták az erdőből mielőbb pénzt látni akaró tudatlan emberektől a jogosultságukat, majd ezek az új tulajdonosok követelték a lehangosabban a még közösségi tulajdonban lévő erdők arányosítását. Az erdő nélkül maradt emberek pedig, más lehetőségük nem lévén, beálltak erdőmunkásnak a hamarosan elinduló fakitermelésekhez. Zetelakán például 2-50 koronáért keltek el a legértékesebb erdőrészek, amikor a holdankénti faárak már jóval 100 korona felett voltak. Az új székelyudvarhelyi és budapesti „tőkepénzesek” azonban nemcsak a fát, hanem a földet is megvették ennyire (OROSZI 1995: 68). A tulajdonviszonyokat átrendező arányosítás tehát – az ország más, elsősorban belső részein kifejtett pozitív hatásával ellentétben – az archaikusabb társadalmi-gazdasági környezetű Székelyföldön a helyi lakosság elszegényedéséhez, földjének, megélhetésének és munkájának elvesztéséhez vezetett.

A székely gazdatársadalom azzal is válságba került, hogy az erdei legeltetésen is alapuló, hagyományos állattenyésztés visszaszorulását nem pótolta a mezőgazdaság intenzív fejlődése. Az új erdőtörvény ugyanis nagy kiterjedésű legelőerdőket nyilvánított véderdővé, és ezekben tiltotta a legeltetést. Az 1879. évi XXXI. törvénycikk aránytalanul nagy büntetéssel sújtotta azokat, akik mégis legeltettek ezen erdőkben (UDVARHELY-VÁRMEGYEI KÖZSÉGI ÉS KÖRJEGYZŐK KÖZLÖNYE 1906: 12). A lakosság döntő többségének (Udvarhely vármegyében 81,5 százalékának) még 1900-ban is az őstermelés volt a fő foglalkozása. A hagyományos mezőgazdaság azonban az agrárlakosság számának a növekedésével nem tudott megfelelni a követelményeknek. Ennek részben természeti, részben gazdasági okai voltak. Kevés volt a szántóföld (Csíkban a terület 14,4 százaléka, Háromszéken 22,14 százaléka), s a legtöbb helyen gyenge minőségű is. A nagyszámú, túlnyomóan szegényparaszti gazdaság között megoszló, nagymértékben felaprózódott föld szakszerű műveléséhez hi-

ányzott a szükséges felszerelés, az udvarhelyi és csíki, de valószínűleg a máshol élő székelyek is maguk készítették gazdasági eszközeik jelentős részét, ami technikai lemaradásról tanúskodik (EGYED 1968: 745).

Az agrárszektorban elszegényedett lakosságnak az iparban kellett volna munkát találnia, a székelyföldi ipar viszont nagyon kezdetleges volt. A fenyőerdők hazájában, Csík és Udvarhely vármegyében az 1890. évi kimutatás az ország legalacsonyabb ipari százalékát mutatja még a faipar tekintetében is (BÖZÖDI 1988: 134). Egy másik nagy probléma a közlekedési viszonyok kezdetlegessége volt, az ebben a korban a szállítás számára létfontosságú vasútvonalak építése viszonylag későn, csak 1880 után kezdődött el a térségben, de azok is, mivel az ország keleti pereme felé tartottak, főleg zsákutcába torkollottak.

A székelyföldi ipart nagyrészt a kis- és háziipar képviselte, amelynek piaca főleg a Kárpátokon túli területeken volt. A legkedveltebb székely áruk a ruházati és háztartásai cikkek, a szíjgyártási és faipari termékek voltak, cserébe elsősorban gabona érkezett. A 19. század végére ennek a kisiparnak szembesülnie kellett a magyar területen nyugatról érkező olcsó osztrák és cseh nagyipari áruval, valamint a Romániába érkező angol és francia áruk konkurenciájával (BALATON–REISZ 2002: 60). Ráadásul Románia 1886-ban megvonta az osztrák–magyar termékektől az addig érvényben levő vámkedvezményeket, válaszul a monarchia harci vámot (30%) vetett ki a román behozatalra (SZÁSZ 1987: 152). Az így kirobbant vámháborúval elveszni látszott az évszázados múltú romániai piac. A piaci lehetőségek nagyon beszűkültek, a hagyományos székely kis- és háziipar is válságos helyzetbe került. Sok kisiparos csak Romániába áttelepedve tudta megtartani piacát, ahol műhelyt nyitott, vagy szakmájához közel álló üzemben helyezkedett el munkásként (NAGY 2011: 299).

Mindennek az lett a következménye, hogy a székelység szegényebb rétege a 19. század végére ellehetetlenült, munka és megélhetés híján más utat nem látva maga előtt – az ígéret földjét a szomszédos Romániában vagy Amerikában remélve – elvándorolt.

A KIVÁNDORLÁS MÉRETEI ÉS IRÁNYAI

A 19. század második felétől Magyarországon a kivándorlás az egész országot érintő probléma volt, méretei, nemzetiségi hovatarozás nélkül, az adott terület gazdasági helyzetétől függttek, és általában a szegényebb társadalmi rétegeket érintette. Ezen kivándorlási folyamat vizsgálatakor a közvélemény figyelmét az keltette fel, hogy a színmagyarnak mondható Székelyföldről a kivándorlók döntő többsége a szomszédos Romániába

távozik. Egyes, témában megszólaló szakemberek, elemzők, hajlamosak voltak a témának nacionalista hangvételt adni, a keleti végek magyarságának végveszélybe kerülését vizionálni. Gyakran cikkezett erről a korabeli sajtó, mint például a *Magyarság* vagy az *Udvarhelyi Híradó*, de egyik fő témája volt a Tusnádi Székely Kongresszusnak is. A statisztikus Thirring Gusztáv például a korabeli Romániát „a magyarság temetőjének” nevezte (THIRRING 1904:c365).

A 19. századig a kivándorlás iránya hagyományosan Moldva volt, e század közepétől viszont egyre nagyobb számban találunk székelyeket Havasalföld rohamosan fejlődő nagyvárosaiban is: Galacon, Brăilán, az 1878-tól román kézre került Konstancán, és legnagyobb számban természetesen Bukarestben. A Romániába történő elvándorlást segítette az ország földrajzi közelsége és a már meglévő romániai magyarság. A 20. század kezdetétől egy új kivándorlási irány is körvonalazódni kezdett: a tengerentúli Amerika. Ugyanakkor nem elhanyagolható az ország belseje fele történő migráció sem, sokan járnak idénymunkára is belföldi, pl. Luény, Petrozsény, Vulkán, Köpecz környéki kőszénbányákba (BARABÁS 1904: 56), a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 1910. évi jelentése pedig a cselédség tömeges Kolozsvárra, Aradra, Budapestre, sőt Bécsbe történő vándorlásáról tesz említést (JELENTÉS 1910: 16).

A kivándorlóknak három kategóriáját különböztethetjük meg:

- az időszakos kivándorlók, akik az otthoni munkák elvégzése után, rövidebb időre, minden évben munkát vállalnak Romániában;
- a hosszabb időre, évekre, főleg Romániában és Amerikában munkát vállalók;
- a végleg külföldre telepedők.

Különösen a mezőgazdasági szezonmunkák idején a Kárpátokon túl fellépő munkaerőhiány és az ezzel járó jobb kereseti lehetőségek csábították időszakos, csoportos munkavállalásra a szegényebb székelyeket. A Keleti-Kárpátokhoz közel fekvő csíki és háromszéki falvakban egyébként sokszor már a tél folyamán szerződéses megállapodás jött létre székely mezőgazdasági munkások és a bojári nagybirtokok bérlőinek ideutazó megbízottjai között meghatározott mezőgazdasági munkák elvégzésére. De a szerződéses munkavállalás nem volt általános. A kiscsángok például akkor indultak, amikor már otthoni munkájukat elvégezték. Bartalis Ágost Csíkmenaság székelyeiről írta: „Amint itthon munkáját elvégezte, kimegyen 2-3 hónapra, fél évre családotól, vagy felnőtt fiait, leányait, feleségét küldi ki. Máskor ő maga megy felnőtt gyermekeivel, és feleségét hagyja itthon. És ez így ismétlődik évről évre” (EGYED 1968: 747).

A kapával, kaszával felszerelt csoportok útra kelése Csík, Háromszék és Udvarhely megyéből a századforduló éveiben megszokott látvány volt. Ezek nagy része ősszel, a mezőgazdasági munkák végeztével hazatért, a kisebbik rész azonban, akiket nem kötött család vagy gazdaság, munkát vállalt télre is, esetleg mezőgazdasági vagy városi cselédnek szegődött el. Az idők folyamán ezek száma tekintélyesre emelkedett: az 1900-as népszámlálás Csík megyében több mint 10 000 távollévőt mutatott ki (EGYED 1968: 748).

Dr. Paál Árpád Udvarhely vármegyei főjegyző 1907. évi jelentéséből tudjuk, hogy szinte mindegyik Amerikából visszatérőnél vagyoni gyarapodás észlelhető, s nem ritka az sem, hogy 800, 1000, sőt 1700 korona megtakarított pénzt hoztak haza, amit legnagyobb részben a földjük és birtokuk tehermentesítésére fordítottak (ALISPÁNI 1907: 20).

Természetesen az is gyakran előfordult, hogy azok, akik hosszabb idejű munkavállalás céljából vándoroltak ki, egy idő után nem tértek haza, hanem véglegesen megtelepedtek új hazájukban.

A kivándorlással kapcsolatos adatgyűjtés viszonylag későn, 1899-től kezdődött, a század eleji kivándorlással kapcsolatos számadatokat a már említett vármegyék alispánjainak éves jelentései, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara jelentései, valamint az évente megjelenő *Magyar Statisztikai Évkönyv* tartalmaznak.

Ugyanakkor a *Magyar Statisztikai Közlemények* 67. kötete az 1899 és 1913 közti kivándorlási és visszavándorlási statisztikákat tartalmazza. Ennek alapján a három székely vármegyében, ahol a kivándorlás iránya szinte kizárólag Románia és Amerika volt, elég hullámozó tendenciát mutat, számszerűen a következőképp alakult:

Év	Csík vármegye			Háromszék vármegye			Udvarhely vármegye		
	Ame-rika	Ro-mánia	Össz.	Ame-rika	Ro-mánia	Össz.	Ame-rika	Ro-mánia	Össz.
1899	–	268	268	–	848	848	–	95	95
1900	–	167	167	1	308	309	4	132	137
1901	–	150	150	2	477	479	24	165	189
1902	–	50	50	5	227	232	98	50	148
1903	6	26	32	–	97	97	110	71	181
1904	1	226	237	12	420	432	274	234	518
1905	5	427	432	18	473	491	592	440	1032
1906	18	347	365	40	455	495	1125	496	1621

1907	29	177	206	78	258	336	968	512	1480
1908	8	98	106	5	198	203	274	381	655
1909	8	85	93	19	206	225	568	295	863
1910	20	252	272	22	181	203	465	204	669
1911	17	306	323	9	108	117	127	191	318
1912	36	188	224	25	76	101	586	253	839
1913	4	62	66	22	144	166	666	318	984
Össz.	152	2829	2991	258	4476	4734	5881	3832	9718

Megállapítható, hogy Csík és Háromszék vármegyék lakói számára, az államhatár közvetlen közelsége miatt Románia volt a kivándorlás fő iránya, Udvarhely esetében viszont már 1902-től Amerika.

1899-ben, a következő évekhez képest kimagaslóan sokan távoztak Romániába (1211 fő). 1900 és 1903 között – feltehetően a román intézkedések hatására, amikor a román kormány 1900 februárjától kiutasította a munka nélkül kóborló székely munkásokat, és elrendelte kitoloncolásukat (BÖZÖDI 1988: 124) – kissé visszaesik a kivándorlási kedv (194 és 607 fő között), majd 1904-től újra lendületet vesz (880 fő), 1905-1906-ban éri el a csúcst (1298 1340 fő között), végül ismét csökkenő tendenciát mutatva az 1910-es évekre 600-700 főben állandósul.

A tengerentúli kivándorlás Csík és Háromszék esetében elenyésző, 1900 után főleg Udvarhelyre jellemző jelenség. Erről elsőként Barabás Endre tudósít, aki szemtanúként írja le az első nagyobb csoport amerikai útnak indulását: „Az Amerikába induló első nagyobb székely csapat elindulásának e sorok írója szomorú tanúja volt. Szentersébetről, a híres szombatos Péchi Simon fészkeből 23 erőteljes, derék, 25 és 30 év körül levő székely állott útra készen 1901. év őszén. Az egész község gyászban volt, a falu apraja-nagyja a templomba gyűlt össze, hol a falu lelkésze könnyek között búcsúztatta el a szomorú csapatot övéitől, és adta fel nekik az úri szentvacsorát – s aztán, az azelőtt az istenházába hívó harangok bús kongásától kísérve indult az erős karú, elszánt magyar ember messze, távol az édes szülőföldtől – a földgömb túlsó felére” (BARABÁS 1904: 55).

Az udvarhelyiek Amerika irányába történő kivándorlása fokozatosan nő, évről évre megduplázódik, 1906-1907-re éri el a csúcst (968 és 1125 fő), majd visszaesik ennek a számnak a felére. 1908-ban és 1911-ben viszonylag kevesen (274, illetve 127 fő) kelnek útra.

Természetesen 1899 és 1913 között nemcsak el-, hanem visszavándorlás is történik, jóval kisebb mértékben. A statisztikai hivatal adatai szerint a következő volt a helyzet:

1889 és 1913 között (fő)	Kivándorlás	Visszavándorlás	Kivándorlási többlet
Csík vármegye	3011	193	2818
Háromszék vármegye	4786	704	4082
Udvarhely vármegye	9808	2025	7783
Összesen	17605	2922	14683

A kivándorlók nemenkénti megoszlása vármegyénként változó. Míg Csíkban a férfiak aránya nagyobb, sőt időben növekedő tendenciát mutat, addig Udvarhelyen ez éppen fordítva van, Háromszéken pedig szinte fele-fele arányban oszlik meg a nemek közti arány:

	1905 és 1907 között kivándorolt		1911 és 1913 között kivándorolt	
	férfi	nő	férfi	nő
Csík vármegye	62%	38%	70%	30%
Háromszék vármegye	52,3%	47,7%	45,4%	54,6%
Udvarhely vármegye	48,9%	51,1%	32,8%	67,2%

A kivándorlók foglalkozására nézve az 1911-es és az 1913-as évekre állnak rendelkezésre statisztikai adatok. Eszerint a kivándorlók döntő többsége östermelő (Csík 83%, Háromszék 55%, Udvarhely 87%), házi cseléd (Csík 7,5%, Háromszék 14%, Udvarhely 3,2%) és napszámos (Csík 1,3%, Háromszék 1,4%, Udvarhely 4,4%). Az ipar csupán Háromszéken jelentős, itt a bányászatban és a kereskedelemben dolgozók aránya 24,3%, Csíkban ez 5,6%, Udvarhelyen mindössze 4,4%.

Az Országos Statisztikai Hivatal adatainál jóval nagyobb arányú, esetenként akár tíz-hússzoros kivándorlásról tesz jelentést a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara. Az 1900. évi jelentés például, népszámlálási adatokra alapozva, Csík vármegyében 10 899 főre teszi a távollevők számát. Ám amíg az előbbi hivatal kivándorlási adatai az útlevelel távozókat tartalmazza, az iparkamara információi a határállomásokról és az alispáni jelentésekből származnak, ahol az időszakos munkavállalók, valamint az előző években elvándorolt és vissza nem tértek is megjelennek. A hivatalos kivándorlási statisztikák és az alispáni jelentések közötti eltérések oka az is, hogy míg a hivatalos statisztikák a ténylegesen távozókat rögzítik, addig az alispáni jelentésekben a kiadott útlevelek száma a mérvadó.

Az Amerikába kivándorlók számát viszonylag könnyen nyomon követhetjük, a Romániába távozókékat viszont szinte lehetetlen pontosan megál-

lapítani. Egyed Ákos több forrás egybevetése révén arra a megállapításra jutott, hogy a századfordulón évente átlag legalább 30 ezren kelhettek át a Kárpátokon munkakeresés céljából. De tekintélyes lehetett azoknak a száma is, akik semmiféle kimutatásban nem szerepelnek, mert a „nagykapun” (a Kárpátok olyan átkelő pontjain, amelyeket nem ellenőriztek) jártak-keltek. Csíkszentdomokoson például 500 ilyen személyt ismertek (EGYED 1968: 747). Természetesen a munkakeresők nagy része visszatért szülőföldjére – máskülönben Székelyföld egy évtized alatt kiürült volna – de jelentős azoknak a száma is, akik Ó-Romániában vagy Amerikában lettek végleges hazára. A hivatalos statisztika ezek számát 1899 és 1913 között 14 683 főre teszi. Amennyiben figyelembe vesszük a bejelentés nélkül távozókat, illetve a természetes és tényleges szaporulat közötti különbséget, akkor az említett időszakban akár 50 000 végleges kivándorlóról is beszélhetünk (EGYED 1968).

Az első világháború egy időre véget vetett a tengerentúli migrációnak. Az általános mozgósítás és a hadiállapot elrendelése az útlevél és a kivándorlás ügyében is lényeges változásokat okozott. Az 5471/1914. számú kormányrendelet szerint a fegyveres erő kötelékébe tartozó és tényleges szolgálatban nem álló személyek részére útlevél további rendelkezésig nem volt kiállítható, az 5474/1914. számú kormányrendelet a katonaköteles férfiszemélyek kivándorlását a magyar szent korona országainak egész területéről egy évre megtiltotta, az 5473/1914. számú rendelet pedig az útlevelek kiállításának jogát a belügyminiszter hatáskörébe utalta (ALISPÁNI JELENTÉS 1915: 4). Mindezekhez hozzájárult, hogy a polgári személyszállítással foglalkozó hajós társaságok a hajójáratokat majdnem teljesen megszüntették, ezzel és egyéb háborús akadályok miatt a tengerentúli kivándorlás majdnem teljesen lehetetlenné vált. Ennek következtében sokan Amerikában ragadtak, akik ugyan nem tértek haza a háború befejezéséig, de anyagilag segítették az itthon levőket. Jó példa erre az Udvarhely vármegyei Petekről származó Dénes János esete, aki a háború alatt New Castle-ből nemcsak a feleségének, hanem a fronton szolgáló testvérének, de még a berezovkai hadifogolytáborban lévő barátjának is küldözgetett pénzt.

A romániai munkavállalásban az 1916-ban beállt hadiállapot hozott változást. Mivel a háború kitörésekor a Romániában tartózkodó magyar állampolgárokat ellenségként kezelték, aki tudta, mindenét elkótyavetyélve elhagyta az országot, a maradó magyar férfiakat kényszermunka-táborokba internálták, vagyonukat – mint az ellenség javait – lefoglalták vagy elkobozták (HENCZ 2013).

A háború utáni hatalomváltással újabb kivándorlási hullám indult el. A román kézre került erdélyi részéről 1919 és 1924 között mintegy

200 000 ember települt át a megcsonkított Magyarországra (VARGA 1988: 41). Hogy ebből hányan voltak székelyek, pontosan nem tudni, de ha a székelység erdélyi magyarságon belüli arányát vesszük alapul, akkor ez a szám akár 50 000 fő is lehet.

KIVÁNDORLÁS AZ 1920-AS ÉVEKBEN EGY SZÉKELY NAGYKÖZSÉGBŐL (ZETELAKA)

Az első világháború utáni hatalomváltást követő zűrzavaros, kilátástalan állapotból az udvarhelyszéki Zetelaka székely lakossága elég hamar magára talált, és próbálta folytatni addigi megszokott életét, jövedelmének nagyrészt a közbirtokossági erdők művelésétől várva.

1920-ban a közbirtokosság akkori tanácsa, közgyűlési határozat nélkül eladott a Barátos nevű erdőből csaknem 7000 köbméter fát a fakitermeléssel és feldolgozással foglalkozó Klein cégnek. Még az átadás meg sem történt, a cég már hozzáfogott a kitermeléshez. Négy évig volt hangos az erdő a fejszecsapásoktól, négy évig folyt az őserdő „vére”, mire a közbirtokosság tagsága végre megelégedve a dolgot zúgolódni kezdett, és kivizsgálást követelt. A közbirtokosság emberei felmérték az erdőt, és megállapították, hogy a cég a megvásárolt fának több mint kétszeresét vágta ki, 8300 köbméter túlvágással. A becsült kár csaknem másfél millió lej értékű volt (150 lej/köbméter). A Klein cég 100 000 lej kártérítést ajánlott fel, amit a közbirtokosság vezetősége el is akart fogadni, de mintegy 170-en ügyvédet fogadtak, s feljelentést tettek a károkért az ügyészséghez. Kit szép szóval, kit ígéretekkel, kit fenyegetésekkel, még a papot is bevonva az ügybe, igyekeztek eltéríteni a pertől, arra hivatkozva, hogy a Klein cég olyan nagy jötevője Zetelakának, hogy nem szabad vele ujjat húzni. A közbirtokosok nagygyűlése Sztankó Zoltán csíkszeredai erdőmérnök javaslatára, aki annak idején a túlvágást felmérte, s aki több arányjog birtokosa is volt, az ajánlatot elutasította. Végül a megegyezés peren kívül jött létre. A cég fizetett 1 200 000 lej kártérítést, 650 000 lejt az összes felmerült peres és peren kívüli költségekért, valamint kötelezte magát az erdő kitarakítására és az utánpótlás elvégzésére, ami körülbelül még 1 millió lej költséget jelentett (HARGITA 1928: 1). A per idején a fakitermelés szünetelt, Klein Zsigmond több fát nem kapott a közbirtokosságtól, a deszkagyárat pedig áttelepítették Gyergyóba (BUZOGÁNY 2003: 5).

A zetelakiak esetével, illetve ennek szomorú következményével sokat foglalkozott a Székelyudvarhelyen megjelenő *Hargita* napilap is. „Most a tavasz közeledtével újabb rajok készülnek elhagyni ezt az áldott földet. Az eddigi kivándorlókat adó vidékek mellé odakerült most Zetelaka és vidé-

ke, ahonnan egy Amerikát többször megjárt udvarhelyi ember vezetésével 30-40-en készülnek már eddig is a szomorú útra. Az ok itt is a nyomorúság. Nincs kereset, nagy a népesség s a nagy családoknak élniök kell. Zetelakán 6-700 fafaragó van, akik rendes körülmények között szépen keresnek. Ma a faipar megállása következtében közülük csak 70-80-nak van keresete. Nincs fuvarozás, nincs munka sokak részére a fatermelés megbénulása következtében” – olvasható az 1928. január 19-i számban.

„Útra kelt egy székely csapat Kanadába” – adta tudtul ugyanez az újság 1928. március 29-én. Nevezetesen ötven székely ember hagyta el ekkor Udvarhely vármegyét, elindulva a hosszú tengerentúli útra, legtöbbjük harminc év alatti fiatal volt. „Februárban is elindult egy csapat, ez a második transzport volt, főleg Zetelakáról, (...) de csatlakoztak hozzájuk más községekből is. A legtöbbet a faipar teljes pangása következtében beállott állandó munkanélküliség indította útra. A búcsúzás perceiben is emlegették a nagy adókat és bankkamatokat, amiket lehetetlen kibírni.” Benedek Dénest, aki 1928. március 24-én kelt útra Zetelakáról, már az anyanyelvén szólították meg Calgaryban.

Ilyés András Buenos Airesből, az ottani zetelakiak nevében 1928. szeptember 10-én az alábbiakról tudósította otthon maradt ismerőseit: „Itt, Argentínában 7-en vagyunk Zetelakáról. Folyó évi július 19-én ültünk hajóra Cherbourg francia kikötőben (...) majd augusztus 7-én este kikötött hajónk Argentínában. (...) Itt 8 napig élelmezik a kivándorlókat díjmentesen, a családokat pedig addig, amíg el nem helyezkednek. (...) Meg kell írnom Székely Testvérem, hogy az élet nem rózsás itt sem. Éppen a tél közepére értünk ide, mely itt május 1-jével kezdődik s október végéig tart. Ezen idő alatt munkaszünet van. Ilyenkor csak férj, feleség tud együtt elhelyezkedni, míg a magános ember nehezen. Különben is, aki nem tud spanyolul, nehezen boldogul.”

A kivándorlás, habár számottevő volt, mégsem befolyásolta negatívan a falu népességszaporulatát ebben az időszakban, amit a nagycsaládok továbbra is biztosítottak. Ebben a korban ugyanis átlagosan 5-6 gyerek született egy családban, de nem voltak ritkák a 10 gyerek feletti családok sem. A statisztikai adatokból kitűnik, hogy míg 1920-ban 4421-en laktak Zetealakan, addig 1930-ra már 4714-en, vagyis a lakosság száma elérte a háború előtti (4724-en 1910-ben) (RECENSAMÂNTUL 1931).

Amint láthattuk, a 19. század végére, a Magyarország más régióihoz viszonyítottan archaikusabb társadalmi-gazdasági helyzetű Székelyföld lakossága a hirtelen népességszaporulat, egyes kormányzati intézkedések (mint az örökösödési, arányosítási és erdőtörvény, az osztrák–magyar–román

vámháború), a megkésített vasútépítés és ipari fejlesztések összehatására, válságos helyzetbe került. A 20. század elejére az eladósodott, elszegényedett székelyek nagy tömege döntött – főleg munkavállalás végett – a kivándorlás mellett. A jelenség megfékezése céljából az állam részéről a Földművelésügyi Minisztérium 1902-ben megszervezte a „székelyakciót”, amelynek illetékességét fokozatosan kiterjesztették Erdély magyar-, székely- és csángólakta területeire, később egész megyéire (BALATON–REISZ 2006: 55).

Ma már tudjuk, hogy a kivándorlás miatt aggódók víziója a székelység beolvadásáról, eltűnéséről nem realizálódott, a magyarság „keleti védőbástyája” most is áll. Napjaink szakemberei már nem az ipari fejlesztésektől, hanem a visszaszerzett közbirtokossági erdők szakszerű kihasználásától és az idegenforgalom fellendítésétől várják Székelyföld felemelkedését. Sajnos a munkalehetőségek hiánya ma is aktuális probléma, a székelyek napjainkban is tízezrével dolgoznak Magyarországon és Nyugat-Európa országában.

IRODALOM

Könyvek

- BARABÁS Endre 1904. *Udvarhely vármegye közigazgatási leírása*. Pest Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest.
- BÖZÖDI György 1988. *Székely bánja*. Mefhosz Könyvkiadó, Budapest.
- BUDAY Barna 1902. *A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.
- HENCZ Hilda 2013. *Bucureștiulmaghiar. Pe urmelemaghiarilor din București de la începuturipânăîn prezent*. Editura Pro Universitaria, București.
- OROSZI Sándor 1995. *Emlékezés a székely közösségek erdőire*. Erdészeti Közlemények XVII, Budapest.
- SZÁSZ Zoltán 1987. *Erdély története III. 1830-tól napjainkig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- THIRRING Gusztáv 1904. *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. (k. n.), Budapest.

Tanulmányok

- BALATON Petra–REISZ T. Csaba 2006/2. A székelyföldi ipari akció. In: *Levéltári Közlemények*, 77. évf.
- BUZOGÁNY Árpád 2003. Zeteváralja: a famunkához értenek itt a férfemberek. In: *Udvarhelyi Híradó*.
- EGYED Ákos 1968. Székely-vándorlás a századfordulón. In: *Korunk*, 5. szám.
- NAGY Botond 2011. Székely kivándorlás és hivatalnoki magatartás Háromszéken. In: *ActaSiculica*.

VARGA E. Árpád 1988. Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910 utáni népszámlálások tükrében. In: *Magyarságtudomány*. Főszerkesztő Juhász Gyula. Budapest.

VENCZEL József 1942. A székely népfelleg. In: *Hitel*, VII. évf., 1. szám.

Statisztikák, jelentések

A Magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1889–1913.

Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1918.

Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1906. évben.

Székelyudvarhely nyomtatott Becsek D. Fia könyvnyomdájában, 1907.

Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1907. évben.

Becsek D. Fia Könyvnyomda, Székelyudvarhely, 1908.

Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1914. évben.

Becsek D. Fia, Székelyudvarhely, 1915.

Jelentés a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara kerületének 1910. évi közigazgatási viszonyairól.

Grünn Sámuel Könyvnyomdájája, Marosvásárhely, 1911.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1889–1911, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai

Részvénytársulat Könyvnyomdájája, Budapest, 1900–1912.

Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Imprimeria

Națională, București, 1931.

Sajtó

Hargita, Székelyudvarhely, 1927–1930

Magyarság, Budapest, 1901

Udvarhelyi Híradó, Székelyudvarhely, 1901–1914, 2003

Udvarhelyvármegyei Községi és Körjegyzők Közlönye, Székelyudvarhely, 1906

Emigrations of the Székelys in the Beginning of the 20th Century

In the second half of the 19th century, a reorganization of public administration occurred due to centralization and modernization, which led to numerous negative consequences for the Székelys. Székely estates could no longer be inherited and were also limited in extent, forests and pastures fell under a new legal rule, the AustroHungarian-Romanian customs war, the lack of industry and railways paired with a demographic boom all led to the disempowerment and poverty of the already poor. As a result more and more chose to emigrate to such extent that at one point the problem of the Székelys became the problem of the nation in general.

Keywords: Székelys, emigration, working abroad, Udvarhely, Csík, Háromszék, public forests, Romania, America

Emigracija sekelja na početku 20. veka

Tokom druge polovine 20. veka došlo je do reorganizacije javne administracije kao posledice centralizacije i modernizacije, koji je doveo do brojnih negativnih posledica po Sekelj narodu. Imanja Sekelja, posle reorganizacije, se nisu mogli naslediti, šume i pašnjaci su pale pod nove – po Sekeljima negativne – zakone, Austro-Mađarsko-Rumunski carinski rat, nedostatak inderustrije i železničke mreže, kao i demografski trendovi su doveli do daljnjeg osiromašenja već siromašnog sloja društva. Svi ovi faktori su doveli do masovne emigracije, koja je na posletku postala opšti nacionalni problem.

Ključne reči: Sekelj narod, emigracija, rad u inostrantsvu, Udvarhelj, Čik, Haromsek, javne šume, Rumunija, Amerika

Beérkezés időpontja: 2017. 06. 21.

Elfogadás időpontja: 2018. 02. 23.